बालमोदिनी

रक्षणीयः कार्योत्साहः

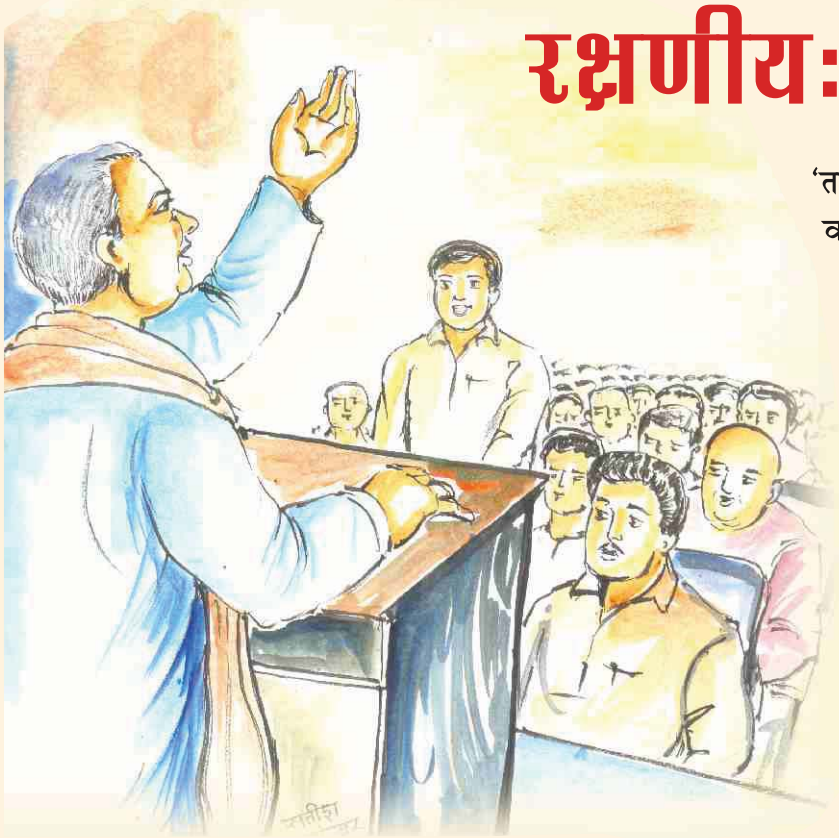

कश्चन प्रवचनकारः । विभिन्नान् प्रदेशान् गत्वा प्रवचनं कृत्वा जनानां सन्मार्गे प्रवर्तनम् एव तस्य वृत्तिः । मन्दिरे तरुतले वा तस्य वासः । जनैः प्रीत्या यत् दीयेत तत् सेवते सः । धनादिकं यदि दीयेत तर्हि तत्रैव वितरति सः । सर्वत्र पादाभ्यामेव सञ्चारः ।

कस्मिंश्चित् नगरे तदीयं प्रवचनं प्रवृत्तम् । 'जीवने अपूर्वां सिद्धिं प्राप्तुं प्रयासः विधेयः सर्वैरपि' इति सः उक्तवान् । प्रवचनस्य अन्ते कश्चन वयोज्येष्ठः उत्थाय अवदत् - ''श्रीमन् ! अपूर्वा सिद्धिः प्राप्तव्या इति भवता यत् बोधितं तत् तु युक्तमेव । किन्तु तत् तरुणैः एव कर्तुं शक्यम् । मादृशाः वृद्धाः किं वा कुर्युः ? तारुण्ये एव विशिष्टा सिद्धिः प्राप्तुं शक्या । शङ्कराचार्यः, विवेकानन्दः, नेपोलियनः इत्यादयः एव अत्र उदाहरण-भूताः । तारुण्ये या सिद्धिः प्राप्येत तस्याः एव जगन्मान्यता । वृद्धाः वयं सिद्धिं प्राप्तुं न अर्हामः'' इति ।

एतं वादं समर्थयन्तः त्रिचतुराः सभ्याः उत्थाय - 'तारुण्ये एव सिद्धिः प्राप्तुं शक्या, न तु वार्धक्ये' इति प्रतिपादितवन्तः ।

तावता कश्चन तरुणः उत्थाय उक्तवान् - ''तरुणेषु अत्युत्साहः, शरीरबलम् इत्यादिकं भवेत् नाम, किन्तु तेषां जीवनानुभवः नितरां दुर्बलः । विवेचनशक्तिः अपि अपरिपक्वा । किन्तु वयसा ज्येष्ठाः ये स्युः तेषु एतदुभयमपि भवति । ततः एव कापि विशिष्टा सिद्धिः तैः एव सम्पादयितुं शक्या । वाल्मीकिव्यासादयः, बहवः शास्त्रकाराः, अनेके आधुनिकाः ग्रन्थकाराः, भूयांसः विज्ञानिनः इत्यादयः अपूर्वां सिद्धिं दर्शितवन्तः पश्चिमे वयसि एव । मनसः पक्वता, विवेचनशक्तिः, अनुभवः इत्यादयः जीवनस्य उत्तरार्धे एव सिद्ध्यन्ति इत्यतः वयसा ज्येष्ठाः एव अपूर्वां सिद्धिं प्राप्तुम् अर्हन्ति'' इति ।

एतदवसरे अपि त्रिचतुराः उत्थाय एतं वादं समर्थयन्तः विविधानि उदाहरणानि उपस्थापितवन्तः ।

अन्ते उपसंहाररूपेण प्रवचनकारः अवदत् - ''चर्चायाः तात्पर्यं यत् सिद्धिः क्वचित् तारुण्ये दृश्यते, क्वचिच्च वार्धक्ये अपि दृश्यते इति । वस्तुतः दैहिक-वयसः, सिद्धेः च न विशेषसम्बन्धः । केचन तारुण्ये एव आसक्तिनाशं प्राप्य निरुत्साहाः भवन्ति । अन्ये केचन वार्धक्ये अपि उत्साहं परिरक्षन्ति । अतः कार्योत्साहः एव सिद्धेः कारणं, न तु वयः । तस्मात् कार्योत्साहं रक्षितुं सर्वैः अपि प्रयासः करणीयः'' इति ।

• (सं) प्रह्लादशर्मा